

<http://dx.doi.org/10.16926/p.2017.26.16>

Elżbieta MAGIERA

Organizacje szkolne w świetle sprawozdań dyrekcji gimnazjów ogólnokształcących w Polsce okresu międzywojennego

Słowa kluczowe: historia oświaty w II Rzeczypospolitej, szkoły średnie w okresie międzywojennym, sprawozdania dyrekcji szkół średnich w Polsce w latach 1918–1939.

Wstęp

Dyrekcje gimnazjów przez cały okres międzywojenny wydawały sprawozdania z działalności swoich placówek. W częstotliwości ich publikowania można zaobserwować pewną prawidłowość, polegającą na tym, że za lata 1919–1929 część szkół drukowała tylko jedno sprawozdanie. W kolejnych latach sprawozdania ukazywały się regularnie i były wydawane co roku. Periodyki te są cennym źródłem historycznym, ukazującym różne aspekty dydaktyczno-wychowawcze, ruchy kadrowe, infrastrukturę i inne przejawy działalności międzywojennych gimnazjów.

Celem artykułu jest przedstawienie organizacji szkolnych w świetle analizy sprawozdań dyrekcji gimnazjów w międzywojennej Polsce, funkcjonujących w obu wskazanych wyżej okresach. Artykuł dotyczy średniej szkoły ogólnokształcącej, nie obejmuje gimnazjów zawodowych i liceów ogólnokształcących (będących szkołami średnimi ogólnokształcącymi drugiego stopnia), wprowadzonych przez ustawę o ustroju szkolnictwa z 11 marca 1932 roku.

Życie społeczne szkoły w okresie międzywojennym opierało się na pracy uczniów w organizacjach szkolnych, których działalność zaliczano do podstawowych form wychowania. Międzywojenni pedagodzy, zarówno teoretycy, jak i praktycy oraz władze oświatowe, zgodnie z pedagogiką „nowego wychowania” wskazywali na liczne wartości wychowawcze organizacji uczniowskich, uważa-

jąc je za miejsce uspołecznienia i uobywatelnienia wychowanków oraz kształtowania różnych cech osobowości, przydatnych z punktu widzenia narodu, społeczeństwa i państwa¹. Organizacje szkolne stały się również terenem realizacji ideologii wychowawczych – wychowania narodowego i wychowania państwowego².

Na łamach sprawozdań dyrekcji gimnazjów można odnaleźć wykazy organizacji funkcjonujących na terenie tych szkół oraz rejestry ich działalności w poszczególnych latach. Wśród organizacji szkolnych działających w gimnazjach ogólnokształcących można wyróżnić stowarzyszenia wyższej użyteczności (Ligę Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej, Polski Czerwony Krzyż, Związek Harcerstwa Polskiego, Komitet Floty Narodowej, Ligę Morską i Kolonialną, Szkolne Hufce Przynależności Wojskowej, Sodalicję Mariańską i inne), organizacje międzyszkolne (Towarzystwo Tomasza Zana, Organizację Pracy Obywatelskiej Młodzieży Straż Przednia, Dzieło Rozkrzewienia Wiary, Krucjatę Eucharystyczną i inne) i szkolne (samorządy szkolne, bratnie pomoce, szkolne kasy oszczędności, spółdzielnie uczniowskie i inne).

Szkola średnia ogólnokształcąca w Polsce w latach 1918–1939

Rozwój szkolnictwa średniego w okresie międzywojennym można podzielić na dwa etapy: lata 1918–1932, które charakteryzowały się brakiem powiązania szkolnictwa średniego z siedmioletnią szkołą powszechną, oraz lata 1932–1939, w których po wprowadzeniu wzmiankowanej *Ustawy o ustroju szkolnictwa* z 11 marca 1932 roku nastąpiło zintegrowanie szkół powszechnych ze szkołą średnią pierwszego stopnia, którą stało się 4-letnie gimnazjum.

W pierwszym okresie warunkiem podjęcia nauki w ośmioletnim gimnazjum było zdanie egzaminu wstępnego, do którego byli na ogół uprawnieni uczniowie po czwartej klasie szkoły powszechnej. Warunek ten spełniały również dzieci, które pobierały prywatną naukę w domu oraz uczniowie klas wstępnych, przygotowujących do szkoły średniej, które najczęściej były organizowane przy gimnazjach³.

¹ J. Ostrowski, *Realizacja wychowania obywatelskiego w szkole*, Warszawa – Lwów 1938, s. 12–31; J. Ostrowski, *Rola wychowawcza organizacji młodzieży w szkole*, [w:] *II Kongres Pedagogiczny Związku Nauczycielstwa Polskiego w Wilnie od 4 lipca do 8 lipca 1931*, Warszawa 1932, s. 120–123; W. Radziwonowicz, *O „organizacyjnym” wychowaniu młodzieży*, „Zręb” 1933, t. 14, s. 101; H. Barchanowska, *Organizacje młodzieży a wychowanie państwowe*, „Zręb” 1935, t. 23, s. 66–73. Por., W. Jamrozak, *Kongresy i zjazdy pedagogiczne w rozwoju polskiej myśli i praktyki pedagogicznej (do 1939 roku)*, Poznań 2015.

² Por.: F.W. Araszkiewicz, *Ideale wychowawcze Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1978; por. E. Magiera, *Wychowanie państwowe w szkolnictwie powszechnym Drugiej Rzeczypospolitej*, Szczecin 2003, s. 131–153.

³ S. Mauersberg, *Komu służyła szkoła w Drugiej Rzeczypospolitej? Społeczne uwarunkowania dostępu do oświaty*, Wrocław 1988, s. 45.

Po odzyskaniu niepodległości reformowanie szkoły średniej, której systematyczny rozwój nastąpił po 1905 roku, głównie prywatnej, rozpoczęło się od wydania przez Ministerstwo WRiOP *Programu naukowego szkoły średniej*⁴, opracowanego pod kierunkiem Tadeusza Łopuszańskiego, który doczekał się drugiego wydania po nazwą *Zasady planu nauczania w szkole średniej*⁵. Oba te dokumenty nie tylko zmieniły treści i organizację procesu nauczania w gimnazjach, ale stały się podstawą ustrojowoorganizacyjną, programową i dydaktyczno-wychowawczą szkoły średniej. Zgodnie z programem nauczania wydanym w 1919 roku przez MWRiOP gimnazjum realizowało 3-letni programowo jednolity kurs niższy i 5-letni kurs wyższy, zróżnicowany i oparty na podstawie wychowawczej matematyczno-przyrodniczej lub humanistycznej⁶. Centralne władze oświatowe dążyły do unarodowienia szkoły średniej ogólnokształcącej oraz takiego ukierunkowania jej pracy dydaktyczno-wychowawczej, by realizowała potrzeby państwa odradzającego się po 123 latach zaborów. Wprowadzenie zaznaczonych wyżej dwóch podstaw wychowawczych: matematyczno-przyrodniczej i humanistycznej – miało służyć wykształceniu i wychowaniu kadr, potrzebnych dla rozwoju państwa i społeczeństwa⁷.

Gimnazjum miało charakter – jak wspomniano wyżej – niezależny od szkoły powszechnej, elitarny i selekcyjny, który potwierdzał wprowadzony egzamin wstępny. W roku szkolnym 1922/1923 istniały 762 szkoły średnie ogólnokształcące, w tym 293 męskie (180 prywatnych i 113 państwowych), 252 żeńskie (34 państwowe i 218 prywatnych) i 217 koedukacyjnych (46 państwowych i 171 prywatnych), które obejmowały nauką 137 023 uczniów i 90 105 uczennic⁸.

W drugim okresie, który rozpoczęła *Ustawa o ustroju szkolnictwa* z 1932 roku, podjęto przebudowę strukturalno-programową średniej szkoły ogólnokształcącej, którą podzielono na 4-letnie gimnazjum z jednolitym programem nauczania, 2-letnie liceum ogólnokształcące, w którym wprowadzono profil humanistyczny, klasyczny, matematyczno-fizyczny i przyrodnicze, oraz 3-letnie liceum pedagogiczne⁹. Prawo do podjęcia nauki w gimnazjum mieli uczniowie, którzy zdali egzamin wstępny, ukończywszy drugi szczebel programowy szkoły powszechnej drugiego stopnia lub trzeciego stopnia organizacyjnego¹⁰.

⁴ *Program naukowy szkoły średniej*, Warszawa 1919.

⁵ *Zasady planu nauczania w szkole średniej*, Warszawa 1921.

⁶ *Program naukowy szkoły średniej...*, s. 46.

⁷ Tamże, s. 9–46.

⁸ S. Podolański, *Szkolnictwo polskie w cyfrach*, „Przegląd Powszechny” 1926, t. 170, s. 268–269. Por. M. Falski, *Atlas szkolnictwa średniego ogólnokształcącego*, Warszawa 1932.

⁹ *Instrukcja z dnia 17 lipca 1937 r. dotycząca realizacji programu nauki w państwowym liceum ogólnokształcącym w roku szkolnym 1937/38*, Dz.U. MWRiOP 1937, nr 9, poz. 308.

¹⁰ *Wytyczne dla autorów programów szkół ogólnokształcących. Szkoła Powszechna. Gimnazjum*, Warszawa 1932; J. Balicki, *Wytyczne wychowania państwowego w dzisiejszej szkole średniej ogólnokształcącej*, „Poradnik w sprawach Nauczania i Wychowania oraz Administracji w Szkołach Średnich Ogólnokształcących i w Seminariach Nauczycielskich” 1931, nr 2 (4);

Zgodnie z *Ustawą o ustroju szkolnictwa* szkoła średnia ogólnokształcąca miała „za zadanie dać młodzieży podstawy pełnego rozwoju kulturalnego, przygotować ją do czynnego udziału w życiu zorganizowanego w ramach państwowego społeczeństwa oraz przygotować ją do studiów w szkołach wyższych”¹¹.

W *Programie nauki w gimnazjach państwowych z polskim językiem nauczania (tymczasowym)* wydanym we Lwowie w 1934 roku czytamy, że celem tej szkoły było wychowanie i wykształcenie młodzieży na świadomych swych obowiązków i twórczych obywateli państwa. Priorytetowym zadaniem gimnazjum ogólnokształcącego stało się społeczno-obywatelskie wychowanie młodzieży, które realizowano poprzez wszechstronny rozwój osobowości, obejmujący kształcenie religijne, moralne, umysłowe i fizyczne oraz inspirowanie uczniów do samorozwoju. Wierząc w zasadniczą rolę czynnika moralnego w wychowaniu młodzieży, program nakazywał koncentrować wszystkie aspekty pracy szkoły na wyrabianiu czynnego i twórczego stosunku do państwa, który był realizowany m.in. w stowarzyszeniach, organizacjach międzyszkolnych i szkolnych, działających na terenie gimnazjów¹².

Działalność stowarzyszeń wyższej użyteczności

W analizowanych sprawozdaniach można odnaleźć raporty z działalności szkolnych kół LOPP (Liga Obrony Powietrznej Państwa, a od 1928 roku Liga Obrony Powietrznej i Przeciwigazowej), których członkowie oprócz zbierania składek na cele lotnicze i obronę przeciwigazową państwa brali udział w konkursach modeli latających, kursach przeciwigazowych, propagowali obronę przeciwigazową i wiedzę o lotnictwie¹³. Młodzież uczestniczyła w obchodach Tygodni LOPP, które organizowano zazwyczaj w czerwcu. Wówczas wygłaszano referaty propagandowe i podejmowano inne formy upowszechnienia wiedzy o obronie przeciwlotniczej i przeciwigazowej. W każdym miesiącu odbywały się pogadanki propagandowe o lotnictwie i jego znaczeniu dla Polski. Koła LOPP, funkcjonujące w gimnazjach, prenumerowały czasopisma: „Lot Polski” i „Skrzydłata Polska”¹⁴. W strukturze szkolnych kół LOPP można było wyodrębnić różne sekcje: propagandowe, modelarskie, szybowcowe, inne.

F. Śliwiński, *Organizacja władz szkolnych i szkolnictwa wszystkich stopni w Polsce Odrodzonej*, wyd. 2, Lwów – Warszawa 1929.

¹¹ *Ustawa z dnia 11 marca 1932 roku o ustroju szkolnictwa*, Dz.U., nr 38, poz. 389, art. 19.

¹² *Program nauki w gimnazjach państwowych z polskim językiem nauczania (tymczasowy)*, Lwów 1934, s. 9.

¹³ *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Generała Józefa Wybickiego w Śremie za 10-lecie 1918/19–1928/29*, Śrem 1929, s. 71–72.

¹⁴ *Sprawozdanie Dyrekcji Gimnazjum Państwowego im. Hetm. Stanisława Żółkiewskiego w Żółkwi za rok szkolny 1930/31*, Żółkiew 1931, s. 17; *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum I im. Kazimierza Brodzińskiego w Tarnowie za rok szkolny 1932/33*, Tarnów 1933, s. 29;

Dyrekcje gimnazjów informowały o szkolnych kołach Komitetu Floty Narodowej¹⁵, którego celem była koordynacja zbiórki społecznych środków finansowych na zakup okrętów dla marynarki wojennej. Szkolne koła Komitetu Floty Narodowej zajmowały się szerzeniem wiedzy o polskim morzu i polskiej flocie, zbierały fundusze oraz, stosując różne formy propagandy, podkreślały znaczenie morza dla Polski¹⁶. Na początku lat 30. XX wieku szkolne koła Komitetu Floty Narodowej przekształciły się w szkolne koła Ligi Morskiej i Kolonialnej¹⁷.

Akcję charytatywną na terenie gimnazjów szerzyły szkolne koła PCK, które zajmowały się pracą społeczną, obejmującą dożywianie i opiekę nad biednymi rodzinami, pomoc koleżeńską, urządzenie gwiazdki i święconego dla biednych rodzin. Organizowały konkursy zdrowia, zbieranie ziół, wygłaszanie odczytów i przeprowadzanie pogadanek dotyczących kultury fizycznej i higieny¹⁸. Praca w gimnazjalnych kołach PCK polegała na propagowaniu higieny, działalności humanitarnej, odbywaniu szkoleń w zakresie ratownictwa, udziale w kursach pierwszej pomocy, organizowaniu „Tygodni PCK”, walce z nałogami. Szkolne koła PCK posiadały złożone struktury, w których wyodrębniano sekcje: sanitarne, ratownicze, porządku i czystości, korespondencji międzyszkolnej, teatralne, pomocy koleżeńskiej, inne¹⁹.

Dyrekcje gimnazjów co roku publikowały podsumowania z działalności męskich i żeńskich drużyn harcerskich. Sprawozdania zawierają szczegółowe opisy podejmowanych akcji, zakres aktywności drużyn, ilość członków i inne dane, świadczące o tym, że harcerstwo na terenie gimnazjów rozwijało się dynamicznie. „Idea harcerska – czytamy w jednym ze sprawozdań – nie jest czczą gadaniną, lecz przy odpowiednim nakładzie sił może wychować prawdziwych obywateli. Dzisiaj szereg druhów, byłych członków naszej drużyny, jest już na stanowiskach (przeważnie lekarze, adwokaci), jednak większość już nie należy do ZHP. Otóż obecnie starać się będziemy o wyrobienie u naszych harcerzy poczucia obowiązku dotrzymania przyrzeczenia na całe życie. Harcerstwo ma zapra-

Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Polskiego w Bielsku za rok 1934/35, Bielsk 1935, s. 47–48.

¹⁵ *Ustawa z dnia 16 lutego 1927 o Komitecie Floty Narodowej*, Dz.U., nr 27, poz. 206.

¹⁶ *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Generała Józefa Wybickiego w Śremie za 10-lecie 1918/19–1928/29*, Śrem 1929, s. 71.

¹⁷ *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Generała Józefa Wybickiego w Śremie za rok szkolny 1931/32*, Śrem 1932, s. 31–32.

¹⁸ *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Humanistycznego, koedukacyjnego w Środzie za rok szkolny 1933/34*, s. 39; *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum I im. Kazimierza Brodzińskiego w Tarnowie za rok szkolny 1932/33*, Tarnów 1933, s. 21–22; *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Żeńskiego w Tarnopolu za rok szkolny 1932/33*, Tarnopol 1933, s. 13–14; *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Żeńskiego w Tarnopolu za rok szkolny 1932/33*, Tarnopol 1933, s. 21; *Sprawozdanie Dyrekcji Gimnazjum Państwowego im. Hetm. Stanisława Żółkiewskiego w Żółkwi za rok szkolny 1930/31*, Żółkiew 1931, s. 17.

¹⁹ *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Polskiego w Bielsku za rok 1934/35*, Bielsk 1935, s. 50–51.

wić młodzież do przyszłej służby Ojczyźnie, a tym samym dać społeczeństwu element siły moralnie i fizycznie rozwinięty: ludzi czynu²⁰”.

Harcerskie drużyny gimnazjalne prowadziły sklepiki szkolne, biblioteki drużyn; organizowały kolonie i obozy, obchody świąt i uroczystości, podniosłe przyrzeczenia harcerskie; urządzały zdobywanie sprawności, konkursy, przedstawienia teatralne, opłatek, wyświetlanie filmów, „Dzień Harcerza”, nabożeństwa harcerskie, zloty, gawędy, wycieczki; zajmowały się pomocą społeczną i podejmowały szereg innych przedsięwzięć²¹. Tak szeroki zakres aktywności drużyn harcerskich zmierzał do kształtowania charakteru ich członków, wyrobienia ideowego i technicznego. Przy wielu gimnazjalnych drużynach harcerskich działały Koła Przyjaciół Harcerstwa, w skład których wchodziłi ludzie dorośli, szanowani w danej społeczności, którzy otaczali moralną i materialną opieką szkolne drużyny harcerskie²².

W gimnazjach zakładano organizacje realizujące cele sportowe i wychowawcze (militarne), którymi były Hufce Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego. Na łamach sprawozdań szkolnych można odnaleźć raporty z działalności tych organizacji, informujące o ich celach, zadaniach, zakresie aktywności. Hufce uczniów i uczennic dążyły do „metodycznego i wszechstronnego rozwoju fizycznego młodzieży w świetle potrzeb życia, zgodnego z ich naturą fizjologiczną”²³. Kształtowały poczucie patriotyzmu i państwowości. Wyrabiały takie cechy charakteru, które wspomagały gotowość ponoszenia „ofiar w obronie państwa”²⁴. Rozwijały obowiązkowość, karność, posłuszeństwo, upodobanie do służby wojskowej. Trenowały siły fizyczne, charakter i umiejętności wojskowe. Członkowie hufców prenumerowali czasopismo „Dla Przyszło-

²⁰ *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Generała Józefa Wybickiego w Śremie za 10-lecie 1918/19–1928/29*, Śrem 1929, s. 71; *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum I im. Kazimierza Brodzińskiego w Tarnowie za rok szkolny 1930/31*, Tarnów 1931, s. 21–22.

²¹ *Sprawozdanie Dyrekcji Miejskiego Gimnazjum Żeńskiego w Wągrowcu za lata szkolne 1930/1931 i 1931/1932*, Wągrowiec 1932, s. 11–12; *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum I im. Kazimierza Brodzińskiego w Tarnowie za rok szkolny 1932/33*, Tarnów 1933, s. 22–23; *IV Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Klasycznego w Trzemesznie za lata 1929–1932*, Trzemeszno 1932, s. 70–72; *Sprawozdanie Państwowego Gimnazjum Męskiego w Tczewie za rok szkolny 1934/35*, Tczew 1935, s. 18–19; *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Żeńskiego w Tarnopolu za rok szkolny 1932/33*, Tarnopol 1933, s. 18–19; *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Polskiego w Bielsku za rok 1934/35*, Bielsk 1935, s. 49; *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Klasycznego w Grudziądzu za rok szkolny 1932/33*, Grudziądz 1933, s. 16; *X Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum w Chrzanowie za rok szkolny 1922–23*, Chrzanów 1923, s. 8.

²² *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Generała Józefa Wybickiego w Śremie za rok szkolny 1932/33*, Śrem 1933, s. 26; *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Mikołaja Kopernika w Toruniu za rok szkolny 1929/30*, Toruń 1930, s. 53–54.

²³ *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Humanistycznego, koedukacyjnego w Środzie za rok szkolny 1933/34*, s. 46.

²⁴ *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Generała Józefa Wybickiego w Śremie za rok szkolny 1931/32*, Śrem 1932, s. 37. Por., *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Żeńskiego w Tarnopolu za rok szkolny 1932/33*, Tarnopol 1933, s. 19–20.

ści” oraz brali udział w organizowaniu Święta Przynależności Wojskowej i Wychowania Fizycznego²⁵.

Na łamach analizowanych sprawozdań można znaleźć podsumowania działalności stowarzyszenia religijnego, którym była Sodaliczka Mariańska²⁶. Jej celem było „wytworzenie wzorowych katolików i dobrych synów ojczyzny, któreby z miłości dla Matki Najświętszej jako swej Pani i patronki spełniali jak najlepiej swoje obowiązki”²⁷. Sodaliczki Mariańskie uczniów i uczennic szkół średnich abonowały czasopisma: „Pod Znakiem Maryi”, „Misje Katolickie”, „Tęcza”, „Sodalis Marianus”, „Przewodnik Katolicki”²⁸. W kolejnych latach pracy realizowano hasła ustalone na zjazdach Związku Sodaliczki Mariańskiej Uczniów Szkół Średnich w Zakopanem²⁹. W strukturze sodaliczki gimnazjalnych można wyróżnić konsultę (zarząd) wybieraną co roku oraz sekcje i koła, realizujące określone zadania. Działalność tego stowarzyszenia na terenie gimnazjów miała wybitnie wychowawczy charakter, oparty na pracy samokształceniowej i samowychowawczej, realizujący przykazanie miłości bliźniego³⁰.

Oprócz Sodaliczki Mariańskiej w pierwszej dekadzie okresu międzywojennego w gimnazjach działały koła Stowarzyszenia św. Dzieciństwa Pana Jezusa, zapoznające dzieci z ideałami misyjnymi. Były to organizacje skierowane do młodszych uczniów gimnazjów, którzy pobierali naukę w tych szkołach przed 1932 rokiem. Dzieci należące do Stowarzyszenia św. Dzieciństwa Pana Jezusa zbierały składki na misje, organizowały zebrania, na których czytały czasopisma: „Nasz Misjonarz” i „Mały Misjonarz” oraz rozmawiały na temat treści zawartych w artykułach tych czasopism³¹.

²⁵ *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Generała Józefa Wybickiego w Śremie za 10-lecie 1918/19–1928/29*, Śrem 1929, s. 76; *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Mikołaja Kopernika w Toruniu za rok szkolny 1929/30*, Toruń 1930, s. 39. Por. B. Urbanowicz, *Przynależność wojskowa w edukacji szkolnej II Rzeczypospolitej*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Res Polticae” 2014, t. 6, s. 9–26.

²⁶ *Sprawozdanie Dyrekcji Gimnazjum Państwowego im. Hetm. Stanisława Żółkiewskiego w Żółkwi za rok szkolny 1931/32*, Żółkiew 1932, s. 7–9; *IV Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Klasycznego w Trzemesznie za lata 1929–1932*, Trzemeszno 1932, s. 65–70; *Sprawozdanie Państwowego Gimnazjum Męskiego w Tczewie za rok szkolny 1934/35*, Tczew 1935, s. 17–18; *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Żeńskiego w Tarnopolu za rok szkolny 1932/33*, Tarnopol 1933, s. 17–18.

²⁷ *IV Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum w Starogardzie za lata 1920/21 do 1934/35*, Starogard 1935, s. 42.

²⁸ A. Kaleta, *Rozwój polskiego katolickiego czasopiśmiennictwa misyjnego do 1939 roku*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 1999, z. 2 (4), s. 18–19.

²⁹ E. Kabat, *Idee wychowawcze i działalność Sodaliczki Mariańskich szkół średnich diecezji tarnowskiej w okresie międzywojennym*, „Saeculum Christianum” 1996, nr 3/2, s. 73–99.

³⁰ A. Zakrzewska, *Edukacja religijna dzieci i młodzieży szkolnej okresu międzywojennego źródłem humanizacji życia społecznego*, „Pedagogika Christiana” 2012, nr 2/30, s. 61. Por. A. Mazan, *Metody wychowania religijnego w szkołach średnich Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Szkice z teorii i praktyki wychowania w Polsce i Norwegii w XX wieku*, red. E. Magiera, Toruń 2010, s. 127–163.

³¹ *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Mikołaja Kopernika w Toruniu za rok szkolny 1929/30*, Toruń 1930, s. 45. Por. A. Kaleta, dz. cyt., s. 21–22.

Organizacje międzyszkolne działające na terenie gimnazjów

W międzywojennych gimnazjach działały Towarzystwa Tomasza Zana, które powstawały jeszcze w XIX wieku, zwłaszcza w Wielkopolsce. Ich celem było krzewienie idei filomatów i filaretów, dzięki którym przeciwstawiano się polityce germanizacyjnej. W latach międzywojennych Towarzystwa Tomasza Zana dążyły do rozwijania kompetencji w zakresie posługiwania się językiem polskim oraz podtrzymywania życia towarzyskiego³². Organizacje te miały złożone struktury, w skład których wchodziły koła: literackie, historyczne, miłośników kultury klasycznej i inne. Urządzano obchody świąt patriotycznych, wygłaszano referaty, pogadanki z historii Polski i dziejów literatury polskiej. Wydawano własne pisemka, np. „Pierwiosnek” w Śremie. Po odzyskaniu niepodległości organizacje te dążyły do pogłębienia życia umysłowego, rozwijania charakteru, wychowania moralnego, przygotowania do życia obywatelskiego. Oprócz pracy intelektualnej i moralnej Towarzystwa Tomasza Zana podejmowały również pracę społeczną i prenumerowały czasopisma, na przykład „Młodzież Sobie”³³.

Organizacja Pracy Obywatelskiej Młodzieży Straż Przednia była związkiem o charakterze społeczno-wychowawczym, założonym w 1932 roku przez Adama Skwarczyńskiego. Jej celem było „wychowanie zastępów młodzieży na karnych i odpowiedzialnych obywateli, czynnie służących państwu polskiemu, ceniących honor, potęgę Polski ponad wszystko”³⁴. Zmierziała do rozwijania aktywności społecznej jej członków, wychowania ideowego i etycznego oraz rozbudzenia zainteresowań młodzieży³⁵. Każdy członek Straży Przedniej miał z własnej inicjatywy i dobrowolnie podjąć się jakiejś pracy czy działalności, by stać się samodzielnym pracownikiem. Organizacja ta zajmowała się samokształceniem i przygotowaniem młodzieży do pracy społecznej, działalnością charytatywną, kulturalno-oświatową, korespondencją z młodzieżą za granicą. Dążyła do tego „by członkowie jej byli wzorowymi uczniami, a mając silne charaktery, stali się prawdziwymi obywatelami”³⁶.

Gimnazjalne organizacje Straży Przedniej dzieliły swoją pracę na dwa obszary: samowychowawczy i realizacyjny, który polegał m.in. na prowadzeniu spółdzielni uczniowskiej, gazetki szkolnej, świetlicy³⁷. Zgodnie z założeniami

³² *IV Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Starogardzie za lata 1920/21 do 1934/35*, Starogard 1935, s. 44; *Sprawozdanie Państwowego Gimnazjum Męskiego w Tczewie za rok szkolny 1934/35*, Tczew 1935, s. 21–22.

³³ *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Generała Józefa Wybickiego w Śremie za 10-lecie 1918/19–1928/29*, Śrem 1929, s. 63–67.

³⁴ *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Humanistycznego, koedukacyjnego w Środzie za rok szkolny 1933/34*, s. 38.

³⁵ *IV Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Starogardzie za lata 1920/21 do 1934/35*, Starogard 1935, s. 46.

³⁶ *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Humanistycznego, koedukacyjnego w Środzie za rok szkolny 1933/34*, Środa 1934, s. 49.

³⁷ *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Polskiego w Bielsku za rok 1934/35*, Bielsk 1935, s. 47.

ideowymi wyznaczonymi przez twórcę i głównego ideologa Straży Przedniej Adama Skwarczyńskiego uczniowie uczyli się pracy w zespole³⁸. Sprawozdania szkolne zawierają materiały dotyczące programów pracy Straży Przedniej, liczby członków, opiekunów, struktury – opartej na pracach kół: społecznego, prasowego, ideowego, organizacji uroczystości i innych³⁹. Gimnazjaliści należący do Straży Przedniej studiowali książki Adama Skwarczyńskiego. Na zebraniach czytano jego *Wskazania*⁴⁰, referowano poszczególne rozdziały tej książki, omawiano je i dyskutowano nad problemami w nich zawartymi. Była to praca samowychowawcza, ideowa, zmierzająca do wychowania dobrego obywatela państwa.

Sprawozdania szkolne zawierają materiały wskazujące na działalność organizacji nazywanej Dzieło Rozkrzewienia Wiary⁴¹. Zadaniem tej organizacji było popularyzowanie misji, wyrabianie poczucia odpowiedzialności za misję oraz wspieranie materialne i duchowe misji⁴². Jej członkowie zbierali składki na cele misyjne, brali udział w nabożeństwach, abonowali i czytali czasopisma: „Młodzież Misyjna” i „Misje Katolickie”.

Przed 1932 rokiem młodsi uczniowie mogli stać się członkami Krucjaty Eucharystycznej, której zadaniem było wychowanie w duchu chrześcijańskim, o czym informują sprawozdania dyrekcji gimnazjów. Założone cele realizowano poprzez udział dzieci w nabożeństwach i zebraniach, organizowanie bibliotek, lekturę książek o treści religijnej i historyczno-przygodowej oraz czytanie prenumerowanego czasopisma „Orędowniczek”⁴³. Do organizacji religijnych o charakterze międzyszkolnym należał Żywy Różaniec oraz Arcybractwa Straży Honorowej Najświętszego Serca Jezusowego, działające w niektórych gimnazjach. Ostatnia z wymienionych organizacji zachęcała młodzież do pożytecznego życia bez grzechu. Pomocą służyły dzienniczki dobrych uczynków, nauka śpiewu kościelnego, udział w nabożeństwach⁴⁴.

³⁸ A. Skwarczyński, *Podstawy pracy w zespole*, Warszawa 1933.

³⁹ *Sprawozdanie Państwowego Gimnazjum Męskiego w Tczewie za rok szkolny 1934/35*, Tczew 1935, s. 19–20.

⁴⁰ A. Skwarczyński, *Wskazania*, [b.m.w.] 1934.

⁴¹ Dzieło Rozkrzewienia Wiary założyła Paulina Jaricot we Francji w 1822 roku. W 1922 roku Pius XI nazwał je Papieskim Dziełem Rozkrzewienia Wiary. Członkowie tej organizacji podejmowali obowiązek codziennej modlitwy i niewielkiej ofiary.

⁴² *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Mikołaja Kopernika w Toruniu za rok szkolny 1929/30*, Toruń 1930, s. 45; *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum II-go imienia Marszałka Józefa Piłsudskiego w Stanisławowie za rok szkolny 1931/32*, Stanisławów 1932, s. 6.

⁴³ *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Mikołaja Kopernika w Toruniu za rok szkolny 1929/30*, Toruń 1930, s. 45.

⁴⁴ *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum II-go imienia Marszałka Józefa Piłsudskiego w Stanisławowie za rok szkolny 1931/32*, Stanisławów 1932, s. 6.

Organizacje szkolne

Sprawozdania stanowią cenne źródło do analizy działalności organizacji szkolnych, do których należały głównie samorzady szkolne, bratnie pomoce, szkolne kasy oszczędności, spółdzielnie uczniowskie i inne.

Wśród organizacji uczniowskich wiele miejsca w sprawozdaniach dyrekcji gimnazjów poświęcono działalności samorządów. U progu odzyskania niepodległości gminy szkolne zaczynały się dopiero rozwijać, mimo to poszczególne klasy szkolne posiadały własne biblioteki, uczniowie dbali o czystość, estetykę pomieszczeń, uczestniczyli w świątach narodowych i kościelnych, zbierali składki na cele narodowe i społeczne⁴⁵. Z upływem czasu każde gimnazjum posiadało samorzady klasowe i szkolne. Raporty z działalności samorządów uczniowskich poszczególnych klas, ukazujące się na łamach sprawozdań dyrekcji gimnazjów, zawierają sposoby wybierania władz samorządów klasowych, ich strukturę, zakres aktywności, metody działalności, tematykę referatów wygłaszanych na zebraniach. Samorzady uczniowskie nazywane gminami szkolnymi żyły – jak pisano – „własnym, odrębnym życiem”⁴⁶. Praca gmin klasowych polegała na dbaniu o porządek i estetykę klas, wygłaszaniu referatów i pogadarek, popularyzowaniu czytelnictwa, zajmowaniu się samopomocą i doksztalcaniem w kółkach samopomocowych, organizowaniu wycieczek i prowadzeniu pamiętnika klasowego (kroniki klasowej).

Gminy klasowe starszych klas gimnazjów organizowały uroczystości, wieczorki, poranki, akademie, konkursy. Tworzyły własne biblioteki, rozwiązywały spory klasowe i koleżeńskie, powoływały do życia sądy koleżeńskie, udzielały pomocy w nauce słabszym uczniom, zbierały składki. Posiadały własne struktury (podziały na sekcje), statuty, (ustawy samorządowe), wypracowywały własne przepisy, regulaminy, przykazania uczniowskie⁴⁷. Dla przykładu gmina klasy IVb w Państwowym Gimnazjum im. Mikołaja Kopernika w Toruniu w roku szkolnym 1929/1930 wprowadziła następujące przepisy, sformułowane w postaci swoistych przykazań:

1. Nie oszukuj przełożonych.
2. Dbaj o czystość języka.
3. Bądź uprzejmy dla kolegów.
4. Dbaj o czystość, opinię i honor klasy.

⁴⁵ *X Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum w Chrzanowie za rok szkolny 1922–23*, Chrzanów 1923, s. 11–13. *Sprawozdanie Dyrekcji II Państwowego Gimnazjum w Stanisławowie za rok szkolny 1920/21*, Stanisławów 1921, s. 7–8.

⁴⁶ *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Humanistycznego, Koedukacyjnego w Środzie za rok szkolny 1937/38*, Śrem 1938, s. 29–30.

⁴⁷ *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum I. im. Kazimierza Brodzińskiego w Tarnowie za rok szkolny 1932/33*, Tarnów 1933, s. 15–18; *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Mikołaja Kopernika w Toruniu za rok szkolny 1931/32*, Toruń 1932, s. 40–49; *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Polskiego w Bielsku za rok 1934/35*, Bielsk 1935, s. 43–44; *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Polskiego w Bielsku za rok 1934/35*, Bielsk 1935, s. 60–73.

5. Bądź przyzwoity w słowach i ich treści.
6. Nie opuszczaj złośliwie lekcji.
7. Względem ukaranego zachowaj się wedle rozporządzenia gminy i nie podżegaj go przeciw reszcie klasy.
8. Bądź posłuszny zarządowi gminny⁴⁸.

Oprócz samorządów klasowych powoływano do życia samorzady szkolne, które koordynowały działalność wszystkich organizacji funkcjonujących na terenie gimnazjum, czuwały nad ich prawidłową pracą, podejmowały różne inicjatywy społeczno-kulturalne, zmierzające do kształtowania charakterów młodych ludzi i przygotowania do życia społeczno-organizacyjnego⁴⁹. W skład samorządu szkolnego wchodził przedstawiciel poszczególnych klas, reprezentanci kół i organizacji uczniowskich, dzięki czemu samorząd szkolny wyrażał interesy wszystkich uczniów gimnazjum. Dyrekcje gimnazjów popierały przedsięwzięcia młodzieży szkolnej dotyczące organizowania świąt i uroczystości państwowych, zabaw, wycieczek, zawodów sportowych, działań utrzymujących porządek, estetykę w budynkach szkolnych, karność uczniów, wydawanie gazetek szkolnych i inne. W drugiej dekadzie lat międzywojennych działalność samorządów klasowych służyła – zgodnie z ideologią wychowania państwowego – zaprawianiu młodzieży do życia społecznego i obywatelskiego oraz rozwijania samodzielności⁵⁰.

Obok organizacji samorządowych w sprawozdaniach dyrekcji gimnazjów zamieszczone są opisy działalności bratnich pomocy (lub samopomocy koleżeńskich). Były to organizacje samorządowe, zajmujące się wypożyczaniem podręczników oraz niosące pomoc materialną uboższej młodzieży, choćby w zakresie zakupu odzieży⁵¹. Dochody czerpano ze składek uczniowskich, darowizn dyrekcji szkół, patronów i z innych źródeł⁵². Zarządy bratnich pomocy organizowały zebrania, na których rozpatrywano wnioski o zapomogi i pożyczki, starano się zapewnić korepetycje dla słabszych uczniów, podejmowano decyzje o zakładaniu sklepików szkolnych.

⁴⁸ *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Mikołaja Kopernika w Toruniu za rok szkolny 1929/30*, Toruń 1930, s. 50. Por. *Sprawozdanie Dyrekcji II Państwowego Gimnazjum im. Hetmana Jana Tarnowskiego w Tarnowie za rok szkolny 1936/37*, Tarnów 1936, s. 28–29.

⁴⁹ *IV Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Starogardzie za lata 1920/21 do 1934/35*, Starogard 1935, s. 35–42; *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Jana Kochanowskiego za rok szkolny 1932/33*, Kraków 1933, s. 40.

⁵⁰ *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Mikołaja Kopernika w Toruniu za rok szkolny 1931/32*, Toruń 1932, s. 40.

⁵¹ Dla przykładu biblioteka Samopomocy w Śremie w roku szkolnym 1921/32 liczyła 660 tomów (*Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Generała Józefa Wybickiego w Śremie za rok szkolny 1931/32*, Śrem 1932, s. 33). Por. *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Humanistycznego, koedukacyjnego w Środzie za rok szkolny 1933/34*, s. 39–40; *IV Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Klasycznego w Trzemesznie za lata 1929–1932*, Trzemeszno 1932, s. 79–80.

⁵² *Sprawozdanie Dyrekcji II Państwowego Gimnazjum im. Hetmana Jana Tarnowskiego w Tarnowie za rok szkolny 1936/37*, Tarnów 1936, s. 29; *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Mikołaja Kopernika w Toruniu za rok szkolny 1931/32*, Toruń 1932, s. 57.

W analizowanych materiałach źródłowych można natknąć się na relacje dotyczące działalności organizacji uczniowskich o charakterze ekonomicznym, do których należały szkolne kasy oszczędności i spółdzielnie uczniowskie. Jak dowiadujemy się, szkolne kasy oszczędności powstawały najczęściej w latach 30. XX wieku. Poddane analizie sprawozdania obrazują metodę oszczędzania drobnych kwot, prowadzenie księgi kontroli oszczędności, propagandę oszczędzania oraz wykaz zaoszczędzonych środków w poszczególnych klasach⁵³. Szkolne kasy oszczędności traktowano jako jedną z form wychowania państwowego, ponieważ oszczędność uważano za cnotę obywatelską, która przekładała się na siłę ekonomiczną i potęgę państwa⁵⁴. Niekiedy zamiast szkolnych kas oszczędności tworzone były szkolne koła oszczędności, które realizowały takie same cele jak kasy oszczędności. Zarówno koła, jak i kasy oszczędności oprócz praktycznej nauki oszczędzania prowadziły propagandę oszczędności, organizując zebrania, wygłaszając odczyty, wykorzystując w celach reklamowych pisma, broszury, kalendarzyki, czasopisma, wykresy statystyczne i inne materiały. Uroczyście obchodzono Dzień Oszczędności oraz prenumerowano czasopismo „Młody Obywatel”⁵⁵.

Do organizacji uczniowskich o charakterze ekonomicznym należały spółdzielnie uczniowskie (kramiki szkolne, sklepiki uczniowskie), które nie tylko zapoznawały członków z zasadami pracy spółdzielczej, ale zaopatrywały młodzież w przybory szkolne, toaletowe, fotograficzne, radiowe, cukierki, czekoladki, itp.⁵⁶ Sprawozdania dyrekcji gimnazjów ukazują działalność tych organizacji, dochody, plany pracy. Spółdzielnie uczniowskie zajmowały się urządzeniem obchodów Dnia Spółdzielczości. Posiadały własne biblioteki, sklepiki szkolne, prenumerowały czasopismo spółdzielcze „Społem”, z którego artykuły młodzież gimnazjalna omawiała na posiedzeniach spółdzielni szkolnej. Celem spółdzielni uczniowskich – co podkreślają zestawienia i informacje zawarte w sprawozdaniach szkolnych – było kształtowanie umiejętności życia w zespole, zwalczanie egoizmu, rozwijanie postaw opartych na samopomocy i współdziałaniu, rozwijanie wzajemnej pomocy i kształtowanie charakteru uczniów⁵⁷.

⁵³ *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Humanistycznego, koedukacyjnego w Środzie za rok szkolny 1933/34*, s. 42.

⁵⁴ *Sprawozdanie Dyrekcji Gimnazjum Państwowego im. Hetm. Stanisława Żółkiewskiego w Żółkwi za rok szkolny 1930/31*, Żółkiew 1931, s. 16.

⁵⁵ *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Mikołaja Kopernika w Toruniu za rok szkolny 1929/30*, Toruń 1930, s. 37; *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Żeńskiego w Tarnopolu za rok szkolny 1932/33*, Tarnopol 1933, s. 13.

⁵⁶ *Sprawozdanie Dyrekcji Gimnazjum Państwowego im. Hetm. Stanisława Żółkiewskiego w Żółkwi za rok szkolny 1931/32*, Żółkiew 1932, s. 19; *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Polskiego w Bielsku za rok 1934/35*, Bielsk 1935, s. 51–52; *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Klasycznego w Grudziądzu za rok szkolny 1932/33*, Grudziądz 1933, s. 18–19.

⁵⁷ *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Klasycznego w Grudziądzu za rok szkolny 1932/33*, Grudziądz 1933, s. 18–19. Por. E. Magiera, *Spółdzielczość jako forma edukacji w szkolnictwie polskim Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Szczecin 2011.

W gimnazjach zakładano koła abstynentów, propagujące trzeźwość i uświadamiające konsekwencje picia alkoholu i palenia tytoniu. Realizacja tych zadań obejmowała urządzenie odczytów, dyskusji, wieczornic, obchodów Tygodnia Propagandy Trzeźwości, prenumeratę czasopism: „Świt”, „Przyjaciel Trzeźwości”, „Młodzież Abstynencka”⁵⁸.

Na łamach analizowanych sprawozdań zamieszczano zestawienia z działalności drużyn, klubów i kół sportowych, posiadających zróżnicowane struktury, prowadzących rozmaite zajęcia sportowe, organizujących wycieczki i inne formy spędzania czasu wolnego, realizujących cele sportowe i wychowawcze⁵⁹. Dużo miejsca poświęcano osiągnięciom sportowym uczniów, możliwościom zdobycia Państwowej Odznaki Sportowej oraz relacjom z obchodów świąt sportowych⁶⁰. Organizacje sportowe zajmowały się urządzeniem bibliotek wychowania fizycznego, w których mieściły się książki i czasopisma poświęcone tej problematyce, takie jak: „Junak”, „Młody Lotnik”, „Stadion”, „Wychowanie Fizyczne”, „Sport Wodny”⁶¹.

Zakończenie

Sprawozdania dyrekcji gimnazjów, ukazujące się w okresie międzywojennym, potwierdzają fakt, że organizacje szkolne stanowiły ważny obszar działalności wychowawczej tych szkół. Zawierają cele i zadania organizacji; sposoby ich osiągania; zakres działalności; prace społeczne podejmowane na terenie szkoły i w najbliższym środowisku; organizację świąt i uroczystości; tytuły prenumerowanych czasopism. Ponadto można w nich odnaleźć ilość i tematykę zebrań, stanowiących podstawę samokształcenia i samodoskonalenia, opartego

⁵⁸ *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Humanistycznego, koedukacyjnego w Środzie za rok szkolny 1933/34*, s. 20–21; *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum I. im. Kazimierza Brodzińskiego w Tarnowie za rok szkolny 1932/33*, Tarnów 1933, s. 23.

⁵⁹ *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Generała Józefa Wybickiego w Śremie za 10-lecie 1918/19-1928/29*, Śrem 1929, s. 75–76; *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum I. im. Kazimierza Brodzińskiego w Tarnowie za rok szkolny 1930/31*, Tarnów 1931, s. 25–26; *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Mikołaja Kopernika w Toruniu za rok szkolny 1929/30*, Toruń 1930, s. 40; *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Mikołaja Kopernika w Toruniu za rok szkolny 1931/32*, Toruń 1932, s. 59–65. Por. *Sprawozdanie Państwowego Gimnazjum Męskiego w Tczewie za rok szkolny 1934/35*, Tczew 1935, s. 20–21.

⁶⁰ *Sprawozdanie Dyrekcji Gimnazjum im. Marszałka J. Piłsudskiego w Stanisławowie*, Stanisławów 1930, s. 8; *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum I. im. Kazimierza Brodzińskiego w Tarnowie za rok szkolny 1932/33*, Tarnów 1933, s. 24–28; *Sprawozdanie Dyrekcji Miejskiego Gimnazjum Żeńskiego w Wągrowcu za lata szkolne 1930/1931 i 1931/1932*, Wągrowiec 1932, s. 21.

⁶¹ Państwowe Gimnazjum im. Mikołaja Kopernika w Toruniu posiadało bibliotekę wychowania fizycznego, liczącą 63 dzieła (*Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Mikołaja Kopernika w Toruniu za rok szkolny 1929/30*, Toruń 1930, s. 38–39).

głównie na wygłaszanych referatach i pogadankach, których problematyka wskazywała realizowany kierunek wychowawczy. Na łamach sprawozdań publikowano raporty z działalności poszczególnych organizacji szkolnych, które zamieszczały informacje dotyczące ich struktur, wyborów zarządów i ich uprawnień, nazwisk i kompetencji opiekunów, programów, metod i form aktywności wewnętrznej i zewnętrznej poszczególnych związków, liczbę ich członków wraz z prawami i obowiązkami oraz warunkami wstąpienia do organizacji, wysokości składek, corocznych haseł, określających kierunek działalności. Sprawozdania poszczególnych organizacji, zawarte w corocznych wydawnictwach dyrekcji szkół wskazują na sposoby rozbudzania aktywności społecznej, intelektualnej i fizycznej uczniów oraz możliwości przygotowania młodzieży do podjęcia działalności w organizacjach szkolnych.

Sprawozdania są źródłem wiedzy na temat ofiarności zrzeszonej w organizacjach uczniowskich młodzieży szkolnej, która wyrażała się w płaceniu składek na rzecz funduszu pomocy szkole poza granicami, na Polski Biały Krzyż, LOPP, Towarzystwo Czytelni Ludowych, Fundusz Floty Narodowej, misje katolickie za granicą, budowę pomników i inne cele.

W świetle analizy sprawozdań gimnazjów można stwierdzić, że działalność organizacji szkolnych charakteryzowała się dużą dynamiką, zwłaszcza jeśli chodzi o zmiany ich wewnętrznych struktur, wyodrębniania kół i sekcji, które były odpowiedzią na pojawiające się potrzeby uczniów, szkoły i środowiska. Organizacje szkolne dostosowywały pracę wychowawczą do środowiska, do określonej części Polski (w tym Kresów), wykorzystując dotychczasowy dorobek organizacji istniejących wcześniej (tak jak to miało miejsce w pracach Towarzystwa Tomaszka Zana, działającego na terenie gimnazjów)⁶².

Problematyka organizacji szkolnych funkcjonujących na terenie gimnazjów jest zagadnieniem obszernym, wymagającym dalszych badań historycznopedagogicznych.

Bibliografia

Źródła

IV Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Klasycznego w Trzemesznie za lata 1929–1932, Trzemeszno 1932.

IV Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum w Starogardzie za lata 1920/21 do 1934/35, Starogard 1935.

X Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum w Chrzanowie za rok szkolny 1922–23, Chrzanów 1923.

⁶² *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Żeńskiego w Tarnopolu za rok szkolny 1932/33*, Tarnopol 1933, s. 11.

- Balicki J., *Wytyczne wychowania państwowego w dzisiejszej szkole średniej ogólnokształcącej*, „Poradnik w sprawach Nauczania i Wychowania oraz Administracji w Szkołach Średnich Ogólnokształcących i w Seminariach Nauczycielskich” 1931, nr 2 (4).
- Barchanowska H., *Organizacje młodzieży a wychowanie państwowe*, „Zrąb” 1935, t. 23.
- Falski M., *Atlas szkolnictwa średniego ogólnokształcącego*, Warszawa 1932.
- Instrukcja z dnia 17 lipca 1937 r. dotycząca realizacji programu nauki w państwowym liceum ogólnokształcącym w roku szkolnym 1937/38*, Dz.U. MW-RiOP 1937, nr 9, poz. 308.
- Ostrowski J., *Realizacja wychowania obywatelskiego w szkole*, Warszawa – Lwów 1938.
- Ostrowski J., *Rola wychowawcza organizacji młodzieży w szkole*, [w:] *II Kongres Pedagogiczny Związku Nauczycielstwa Polskiego w Wilnie od 4 lipca do 8 lipca 1931*, Warszawa 1932.
- Podolański S., *Szkolnictwo polskie w cyfrach*, „Przegląd Powszechny” 1926, t. 170.
- Program nauki w gimnazjach państwowych z polskim językiem nauczania (tymczasowy)*, Lwów 1934.
- Program naukowy szkoły średniej*, Warszawa 1919.
- Radziwonowicz W., *O „organizacyjnym” wychowaniu młodzieży*, „Zrąb” 1933, t. 14.
- Skwarczyński A., *Podstawy pracy w zespole*, Warszawa 1933.
- Skwarczyński A., *Wskazania*, [b.m.w.] 1934.
- Sprawozdanie Dyrekcji Gimnazjum im. Marszałka J. Piłsudskiego w Stanisławowie*, Stanisławów 1930.
- Sprawozdanie Dyrekcji Gimnazjum Państwowego im. Hetm. Stanisława Żółkiewskiego w Żółkwi za rok szkolny 1930/31*, Żółkiew 1931.
- Sprawozdanie Dyrekcji Gimnazjum Państwowego im. Hetm. Stanisława Żółkiewskiego w Żółkwi za rok szkolny 1931/32*, Żółkiew 1932.
- Sprawozdanie Dyrekcji II Państwowego Gimnazjum im. Hetmana Jana Tarnowskiego w Tarnowie za rok szkolny 1936/37*, Tarnów 1936.
- Sprawozdanie Dyrekcji II Państwowego Gimnazjum w Stanisławowie za rok szkolny 1920/21*, Stanisławów 1921.
- Sprawozdanie Dyrekcji Miejskiego Gimnazjum Żeńskiego w Wągrowcu za lata szkolne 1930/1931 i 1931/1932*, Wągrowiec 1932.
- Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Humanistycznego, koedukacyjnego w Środzie za rok szkolny 1933/34*, Środa 1934.
- Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Humanistycznego, Koedukacyjnego w Środzie za rok szkolny 1937/38*, Śrem 1938.
- Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum I. im. Kazimierza Brodzińskiego w Tarnowie za rok szkolny 1932/33*, Tarnów 1933.

- Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum I. im. Kazimierza Brodzińskiego w Tarnowie za rok szkolny 1930/31, Tarnów 1931.*
- Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum II-go imienia Marszałka Józefa Piłsudskiego w Stanisławowie za rok szkolny 1931/32, Stanisławów 1932.*
- Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Generała Józefa Wybickiego w Śremie za 10-lecie 1918/19–1928/29, Śrem 1929.*
- Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Generała Józefa Wybickiego w Śremie za rok szkolny 1931/32, Śrem 1932.*
- Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Generała Józefa Wybickiego w Śremie za rok szkolny 1932/33, Śrem 1933.*
- Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Jana Kochanowskiego za rok szkolny 1932/33, Kraków 1933.*
- Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Mikołaja Kopernika w Toruniu za rok szkolny 1929/30, Toruń 1930.*
- Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Mikołaja Kopernika w Toruniu za rok szkolny 1931/32, Toruń 1932.*
- Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Klasycznego w Grudziądzu za rok szkolny 1932/33, Grudziądz 1933.*
- Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Polskiego w Bielsku za rok 1934/35, Bielsk 1935.*
- Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum Żeńskiego w Tarnopolu za rok szkolny 1932/33, Tarnopol 1933.*
- Sprawozdanie Państwowego Gimnazjum Męskiego w Tczewie za rok szkolny 1934/35, Tczew 1935.*
- Śliwiński F., *Organizacja władz szkolnych i szkolnictwa wszystkich stopni w Polsce Odrodzonej*, wyd. 2, Lwów – Warszawa 1929.
- Ustawa z dnia 11 marca 1932 roku o ustroju szkolnictwa*, Dz.U. 1932, nr 38, poz. 389, art. 19.
- Ustawa z dnia 16 1927 o Komitecie Floty Narodowej*, Dz.U. 1927, nr 27, poz. 206.
- Wytyczne dla autorów programów szkół ogólnokształcących. Szkoła Powszechna. Gimnazjum*, Warszawa 1932.
- Zasady planu nauczania w szkole średniej*, Warszawa 1921.

Opracowania

- Araszkiwicz F.W., *Ideaty wychowawcze Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1978.
- Jamrożak W., *Kongresy i zjazdy pedagogiczne w rozwoju polskiej myśli i praktyki pedagogicznej (do 1939 roku)*, Poznań 2015.
- Kabat E., *Idee wychowawcze i działalność Sodalicji Mariańskich szkół średnich diecezji tarnowskiej w okresie międzywojennym*, „Saeculum Christianum” 1996, nr 3/2.

- Kaleta A., *Rozwój polskiego katolickiego czasopiśmiennictwa misyjnego do 1939 roku*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 1999, z. 2 (4).
- Magiera E., *Spółdzielczość jako forma edukacji w szkolnictwie polskim Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Szczecin 2011.
- Magiera E., *Wychowanie państwowe w szkolnictwie powszechnym Drugiej Rzeczypospolitej*, Szczecin 2003.
- Mauersberg S., *Komu służyła szkoła w Drugiej Rzeczypospolitej? Społeczne uwarunkowania dostępu do oświaty*, Wrocław 1988.
- Mazan A., *Metody wychowania religijnego w szkołach średnich Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Szkice z teorii i praktyki wychowania w Polsce i Norwegii w XX wieku*, red. E. Magiera, Toruń 2010.
- Urbanowicz B., *Przysposobienie wojskowe w edukacji szkolnej II Rzeczypospolitej*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Res Polticae” 2014, t. 6.
- Zakrzewska A., *Edukacja religijna dzieci i młodzieży szkolnej okresu międzywojennego źródłem humanizacji życia społecznego*, „Pedagogika Christiana” 2012, nr 2/30.

School organizations in the light of the reports of the general secondary schools directors in Poland during the interwar period

Summary

The aim of this article is to present school organizations in the light of the analysis of the reports of secondary schools directors in interwar Poland. Social life of schools in the interwar period was based on the work of pupils in school organizations whose activities were included in the basic forms of education. The lists of organizations operating in these schools and the records of their goals, tasks, members, carers, activities and achievements can be found in the reports of secondary schools directors. Among the organizations active in secondary schools, associations of higher utility, inter-school and school-based organizations can be distinguished, which reinforced the educational process of secondary school and made school a miniature of society.

Keywords: history of education in the Second Republic of Poland, secondary schools in Poland during the interwar period, school organizations in Poland during the interwar period, reports of the general secondary schools directors in Poland in 1918–1939.